

Nužno nasljeđivanje u rimskom pravu s osvrtom na suvremeno hrvatsko zakonodavstvo

Katalinić, Karla

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:667968>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Katedra za rimsko pravo

Karla Katalinić

NUŽNO NASLJEĐIVANJE U RIMSKOM PRAVU S OSVRTOM NA SUVREMENO
HRVATSKO ZAKONODAVSTVO

Diplomski rad

mentor: prof. dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić

Zagreb, siječanj 2024.

Izjava o izvornosti

Ja, Karla Katalinić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Karla Katalinić, v.r

(potpis studenta)

SAŽETAK

Nužno nasljeđivanje u rimskom pravu s osvrtom na suvremeno hrvatsko zakonodavstvo

Karla Katalinić

Nužno nasljedno pravo u rimskom pravu razvilo se kao zaštita od moguće zloupotrebe slobode oporučivanja. Justinijanove reforme uvele su striktna pravila ovoga instituta te je takvo rimsko nasljedno pravo dalo podlogu za razvoj suvremenog nasljednog prava. Prvi dio rada usmjeren je na povijesni razvoj nužnog nasljednog prava u rimskom pravu od trenutka stvaranja ovog instituta pa sve do Justinijanovih reformi. Drugi dio rada odnosi se na nužno nasljedno pravo u zakonodavstvu Republike Hrvatske koji obuhvaća analizu suvremenog pravnog uređenja s obzirom na utjecaj rimskoga prava kao i modernI utjecaj.

Ključne riječi: nasljeđivanje, oporuka, nužno nasljedno pravo, hrvatsko nužno nasljedno pravo

SUMMARY

Compulsory inheritance in Roman law with reference to contemporary Croatian legislation

Karla Katalinić

Compulsory right of inheritance in Roman law developed as a protection against possible abuse of the freedom of bequeathing. Justinian's reforms introduced strict rules of this institute, and Roman inheritance law provided the basis for the development of modern inheritance law. The first part of the thesis is focused on the historical development of the compulsory right of inheritance in Roman law from the moment of the creation of this institute until Justinian's reforms. The second part of the thesis refers to the compulsory right of inheritance in the legislation of the Republic of Croatia, which includes an analysis of the contemporary legal system with regard to the influence of Roman law as well as modern influence.

Key words: inheritance, will, compulsory inheritance law, Croatian compulsory inheritance law

SADRŽAJ

I. UVOD	1
II. NASLJEDNO PRAVO	3
2.1. Zakonsko nasljeđivanje.....	3
2.2. Oporučno nasljeđivanje.....	5
2.3. Nužno nasljeđivanje.....	8
III. NUŽNO NASLJEDNO PRAVO	9
3.1. Pojam.....	9
3.2. Povijesni razvoj nužnog nasljednog prava.....	10
3.2.1. Nužno nasljeđivanje po civilnom pravu.....	10
3.2.2. Nužno nasljeđivanje po pretorskom pravu.....	11
3.2.3. Nužno nasljeđivanje po carskom pravu.....	13
3.2.4. Nužno nasljeđivanje po Justinijanovom pravu.....	14
IV. STJECANJE NASLJEDSTVA	16
4.1. Pretpostavke za stjecanje nasljedstva.....	16
4.2. Učinci stjecanja nasljedstva i odnos među sunasljednicima.....	17
4.3. Pravna zaštita nasljednika.....	19
V. OSVRT NA PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE	21
5.1. Zakonsko nasljeđivanje.....	22
5.2. Oporučno nasljeđivanje.....	23
5.3. Nužno nasljeđivanje.....	25
VI. ZAKLJUČAK	29
VII. IZVORI	32
VIII. LITERATURA	32

I. UVOD

Nasljedno pravo je, u objektivnom smislu, skup pravnih pravila koja uređuju prijelaz imovinskih prava i obveza s jednog subjekta na drugi u slučaju smrti. Upravo iz tog razloga pravna pravila nasljednog prava imaju učinak *mortis causa* koji označava pravne poslove za slučaj smrti.¹ Za razliku od navedenog, nasljedno pravo u subjektivnom smislu predstavlja pravo nasljednika da stupi u imovinskopravne odnose umrloga. Imovinska prava i obveze čovjeka ne prestaju njegovom smrću već ga nadživljavaju i prelaze na novi subjekt. Nakon smrti umrloga, odnosno ostavitelja, ostaje njegova imovina koja se naziva ostavina. S obzirom na nasljednika ona se naziva nasljedstvo. Rimljani su za ostavinu i nasljedstvo koristili izraz *hereditas*, nasljednika su nazivali *heres*, a ostavitelja *de cuius* ili *defunctus*.²

Potrebno je naglasiti razliku između imovinskih prava i obveza o kojima govorimo u nasljednom pravu, od osobnih prava i obveza koja su vezana na osobu i samim time nisu prenosiva na drugog subjekta. Iznimno postoje i imovinska prava koja su vezana na osobu, ali kako je navedeno, ona predstavljaju iznimku i time nisu bitna za nasljedno pravo.

Rimsko pravo dalo je tri osnove nasljeđivanja čiji razvoj možemo pratiti kroz četiri razdoblja rimske pravne povijesti. Pravna osnova za stjecanje nasljedstva može biti dvojaka: poseban pravni posao što ga je načinio ostavitelj (oporuka) i opći pravni propis (zakon).

Na početku razvoja rimskog nasljednog prava, nasljednik je stupao u pravni položaj ostavitelja kao njegov univerzalni sljednik. Ostavina je predstavljala cjelinu koja se sastojala kako od prava tako i obveza, odnosno od aktive i pasive. To bi značilo da je nasljednik stjecao i ostaviteljeve dugove kao i ostale predmete i prava. Imovina umrle osobe je u prvom redu prelazila na njegovu djecu, odnosno potomke, a ukoliko njih nije bio onda na druge rođake. Iz navedenoga proizlazi da su takve osobe imale pravo na nasljedstvo već po samome zakonu i u tome je temelj zakonskog odnosno intestatnog nasljednog prava. Protekom vremena i razvitkom individualnog privatnog vlasništva razvija se testamentarno ili oporučno nasljeđivanje. Osnovu oporučnog nasljeđivanja čini upravo oporuka koja predstavlja slobode raspolaganja imovinom. Oporukom se na taj način manifestirala volja subjekta tko će *post mortem* postati nasljednikom ostavine. Time se odstupalo od zakonskog nasljeđivanja i krvnih veza. Razvojem oporučnog

¹ Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko. Rimsko privatno pravo. Split: Naklada Bošković, 2011., str.246.

² Riječ *heres* u latinskom jeziku pojavljuje se samo u muškom rodu što ukazuje na okolnost da je ostavina u najstarije doba pripadala samo muškarcima. Naziv *de cuius* nastao je skraćivanjem izraza „*de cuius hereditate agitur*“ što znači „onaj o čijoj se ostavini radi“, dok je *defunctus* nastao od izraza „*defungare vita*“, znači „onoga tko je prestao djelovati“, tj. „umrli“.; cit. prema: Romac, A., *Rimsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 1992., str.359.

raspolaganja htjelo se na neki način pružiti zaštitu određenim najbližim zakonskim nasljednicima odnosno najbližim srođnicima. Stoga se, pored zakonskog i oporučnog nasljeđivanja, razvilo i nužno nasljedno pravo tj. pravo na nužni dio.

Rimsko nasljedno pravo je isprepletено trima interesima. Interes pojedinca koji, kao ostavitelj, želi raspolagati svojom imovinom za slučaj svoje smrti, zatim interes obitelji kojoj je ostavitelj pripadao. Obitelj smatra da imovina treba ostati unutar nje iz ranije navedenog razloga, ali i iz razloga što su srođnici ostavitelja pridonijeli imovini koja čini predmet nasljeđivanja. I na kraju, interes zajednice tj. države koja smatra da je interes društva u tome da imovina ostavitelja ne ostane bez vlasnika.³

³ Kranjc, Janez; Repetitorij rimskoga dednega prava, Ljubljana, 1995.

II. NASLJEDNO PRAVO

2.1. Zakonsko nasljeđivanje

Zakonsko ili intestatno nasljeđivanje je onaj oblik nasljeđivanja do kojega dolazi ako ostavitelj nije načinio oporuku ili ako nije bila valjana iz određenog razloga, ali i zato što oporukom pozvani nasljednici nisu htjeli ili mogli postati nasljednicima.⁴ Izraz zakonsko stoji iz razloga što se kao nasljednici javljaju osobe kojima je zakon priznao to svojstvo.

Danas smatramo da su se začeci zakonskog nasljeđivanja u rimskom pravu zasnivali na pripadnosti obiteljskoj zajednici. Takva saznanja crpimo iz Zakonika XII ploča koji je nasljedni sustav temeljio na pripadnosti kućnoj, odnosno obiteljskoj zajednici utemeljenoj na agnatskoj vezi. Zakonik XII ploča je razlikovao tri razreda civilnih zakonskih nasljednika.⁵ Članovi kućne zajednice (*sui heredes*) koji su bili pod vlašću *patris familias* (glava obitelji) kao agnatski članovi kućne zajednice, kao što su djeca iz zakonitog braka, arogirana i adaptirana djeca, unuci iza prije preminulih ili emancipiranih sinova kao i žena iz *manus*-braka te žene u *manus*-braku pokojnikove djece imali su nasljedno pravo i bili su pozvani na nasljedstvo u prvom redu. Supruga je nasljeđivala jednako kao i djeca pa je tada imala položaj kćeri, kao nasljednik. *Postumus* (dijete rođeno nakon očeve smrti) je također *sui heredes* ako bi bio pod vlašću ostavitelja da se rodio za njegova života. Navodi se mišljenje o tome da su ustvari članovi obiteljske zajednice još za života *patris familias* bili suvlasnici u obiteljskoj imovini.⁶ Iz čega proizlazi da trenutkom smrti *patris familiasa* oni dobivaju pravo slobodno raspolagati svojim suvlasničkim dijelom bez potrebe preuzimanja istog pa su stjecali nasljedstvo čak i protiv svoje volje. Treba napomenuti da *sui heredes* nisu mogli odbiti prihvatiti nasljedstvo pa su zato smatrani *heredes necessarii*. U slučaju da nije bilo *sui heredes* nasljedstvo su stjecali *proximus agnatus*.⁷ Po Zakoniku XII ploča žene su bile izjednačene s muškarcima pa su ženski agnati imali jednako nasljedno pravo kao i muški agnati. Za razliku od *sui heredes* koji nisu mogli odbiti nasljedstvo, *proximus agnatus* su kao *heredes voluntarii* imali to pravo, štoviše oni su ga morali prihvatiti kako bi mogli steći nasljedstvo. Naposljetku, treći razred civilnih zakonskih nasljednika čine *gentiles* tj. pripadnici istoga roda. Ukoliko nije bilo živih pripadnika bližeg razreda, gentili su bili

⁴ Eisner, Bertold; Horvat, Marijan. Rimsko pravo. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948., str.496.-497.

⁵ „*Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. Si adgnatus nes escit, gentiles familiam habeto.*“ („umre li bez oporuke netko tko nema „svojih nasljednika“, njegova „familija“ (tj.nasljedstvo) neka priradne najbližem agnatu; nema li agnata, nasljedstvo neka dobiju gentili“) Tab. V, 4-5

⁶ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 498.

⁷ *Agnati proximi*-drugi nasljedni red; ostaviteljeva braća i sestre te potomci braće i sestara tj. srodnici koji nisu živjeli u istoj porodici, ali su nekad skupa s ostaviteljem, sami ili preko svojih predaka, pripadali jednoj obiteljskoj zajednici.

ovlaštenu pozivati se na nasljedstvo. Agnati su nasljeđivali prema načelu isključivosti tj. po stupnju bliži agnati su isključivali udaljenije. Čak je i najudaljeniji agnat bio ovlašten nasljeđivati što nam govori da su agnati mogli nasljeđivati bez ograničenja do određenog stupnja srodstva.

Gore opisani nasljedni red po Zakoniku XII ploča se vremenom mijenjao sukladno mijenama rimske obitelji i oblika vlasništva. Naime, kada je došlo do napretka u gospodarsko-društvenim odnosima i smanjivanja velikih obiteljskih zajednica na obitelji utemeljene na krvnoj vezi rodila se težnja da se imovina sačuva unutar najuže obitelji.⁸

U vrijeme kada se razvila se proizvodnja, manufaktura, obrt i trgovina, što je rezultiralo stvaranjem privatnog vlasništva, pretor je odigrao značajnu ulogu u oblikovanju novih pravila nasljeđivanja. Raspadom *patria potestas* načelo krvnog srodstva postaje osnovni temelj nasljeđivanja. Pretor nije smio mijenjati propise starog civilnog prava pa ih je prilagodio novim prilikama uvodeći novi institut *bonorum possessio*. Pretor je smatrao kako je stari nasljedni red bio nepravedan te je kroz reforme odlučio dati pravo nasljednog reda i drugim osobama, a ne samo pripadnicima agnatske obiteljske zajednice. Prednost je dodjeljivao osobama koje su bile, po srodstvu, najbliže ostavitelju pa je iz tog razloga pozivao na nasljedstvo pored agnatskih i krvne srodnike.⁹ Novi zakonski nasljedni red koji je pretor stvorio naziva se *bonorum possessio sine tabulis* ili *ab intestato* te sadrži četiri reda zakonskih nasljednika: *unde liberi*, *unde legitimi*, *unde cognati*, *unde vir et uxor*. U prvom redu su se nalazila ostaviteljeva djeca. U tu skupinu nisu se ubrajala samo djeca pod vlašću ostavitelja nego i npr. ostaviteljev emancipirani sin. Iz navedenog proizlazi izraženo kognatsko načelo odnosno srodstvo. *Liberi* su nasljeđivali kao *sui heredes* po glavama, odnosno kao daljnji potomci po lozama.¹⁰ Drugi nasljedni red činile su osobe koje su imale pravo nasljedstva po Zakoniku XII ploča (*sui heredes*, *proximus agnatus*, *gentiles*). *Unde cognati* je treći nasljedni red koji je obuhvaćao ostaviteljeve krvne srodnike do uključivo šestog stupnja, a do sedmog stupnja djecu bratučeda. U četvrtom nasljednom redu *unde vir et uxor*, *bonorum possessio* je bila dana preživjelom bračnom drugu ostavitelja uz uvjet da je s pokojnikom do njegove smrti živio u valjanom rimskom braku *sine manu*.¹¹

Justinijan je učinio značajan korak za rimski zakonski nasljedni red kojeg je utemeljio isključivo na kognatskom srodstvu. *Nullam vero esse volumus differentiam in quacumque successione aut hereditate inter eos qui ad hereditatem vocantur masculos ac feminas, quos ad hereditatem communiter definivimus vocari, sive per masculi seu per feminae personam defuncto iungebantur, sed in omnibus successioneibus agnatorum cognatorumque defferentiam vacare praecipimus.*¹² Prema Noveli 118. dijeli Justinijan

⁸ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 498.

⁹ Lučić. Šarac. Rimsko privatno pravo. str.253.

¹⁰ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 498.

¹¹ Idib., str. 499.

¹² „Ne dozvoljavamo da se pravi ikakva razlika u bilo kojem obliku nasljeđivanja ili nasljedstva između muškaraca i žena koji su pozvani na nasljeđe, za koje određujemo da zajednički budu pozvani na nasljedstvo, bilo da su po muškoj ili po ženskoj liniji povezani srodstvom s umrlim. Isto tako naređujemo da se kod svih

nasljednike u četiri razreda na način da prvi razred čine ostaviteljevi potomci (djeca, unuci ranije preminulih sinova ili kćeri, adrogirana i adaptirana te pozakonjena djeca), drugi razred ostaviteljevi roditelji, punorodna braća i sestre, djeca umrle braće i sestara po načelu reprezentacije, dok treći razred obuhvaća ostaviteljevu polurodnu braću i sestre te njihovu djecu i naposljetku, četvrti razred sačinjavaju svi ostali pobočni rođaci.

U pogledu nasljeđivanja bračnog druga na snazi je bilo pravilo pretorskog prava da bračni drug nasljeđuje samo ako nema nikoga od rođaka. Justinijan je, međutim, poboljšao položaj siromašne udovice (*vidua inops*). Siromašna udovica bila je ona koja nije imala ni miraz, ali ni drugu imovinu. Takva udovica bi uz nasljednike dobivala četvrtinu muževe imovine, ali najviše do sto zlatnih funti, a sve pod pretpostavkom da je s pokojnikom živjela u valjanom braku do njegove smrti. Ako bi nasljeđivala sa svojom djecom, u tom slučaju je dobivala trećinu imovine na plodouživanje (*ususfructus*). Udovac nije imao ovo pravo.¹³

2.2. Oporučno nasljeđivanje

Oporuka (*testamentum*) je jednostrani pravni posao *mortis causa* kojim ostavitelj određuje nasljednika svoje imovine.¹⁴ Oporuka je značila jednostrani formalistični pravni posao za slučaj smrti kojim oporučitelj imenuje nasljednika i raspodjeljuje imovinu. Iz ranije navedenog možemo zaključiti da je imenovanje nasljednika (*heredis institutio*) bio bitan element oporuke (*essentialia negotii*) koji je bio izražen svečanim riječima na latinskom jeziku. Potrebno je naglasiti da je oporučno nasljeđivanje isključivalo zakonsko, čak i kada je ostavitelj samo dio imovine oporučno ostavio. „*Nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest*“ (Pomp.D.50,17,7) znači da nitko nije bio ovlašten nasljeđivati dijelom oporučno, a dijelom intestatno.

Kako su se pojedine osnove nasljeđivanja mijenjale tijekom rimske pravne povijesti, tako se i oporuka javljala u različitim oblicima. Zakonik XII ploča nam ukazuje da je već u to vrijeme postojalo uz zakonsko nasljeđivanje i nasljeđivanje putem oporuke. Staro rimsko pravo poznavalo je javnu oporuku sačinjenu pred narodnom skupštinom (*comitia curiata*) uz sudjelovanje *pontifex*-a *mimus*-a te neformalnu

nasljeđivanja ne pravi razlika između agnata i kognata...“ Nov.118. Romac, Ante. Izvori rimskog prava. Zagreb: Informator, 1973., str.476.

¹³ Nov. 117, c.5; v. Romac. Izvori rimskog prava. str. 478-9.

¹⁴ Definicija testamenta po Modestinu (*Dig.*28,1,1): „Testament je valjana izjava volje o onome što bi netko želio da bude nakon njegove smrti“; po Ulpijanu (*Ulp.*Reg.20,1): „Testament je valjana izjava naše volje, učinjena na propisan način, da bi nakon naše smrti imala učinak“; v.Romac; Izvori, str.478.-479.

oporuku koju su stvarali vojnici.¹⁵ Uloga narodne skupštine očitovala se u odobravanju ostaviteljeve posljednje volje poput jedne vrste adopcije kojom je imenovani nasljednik, nakon ostaviteljeve smrti, postao njegovim sinom i nasljednikom imovine.¹⁶ Vidimo kako oporuka pred komicijama nije još uvijek značila potpuno slobodu oporučivanja jer je za imenovanje nasljednika bilo potrebno odobrenje naroda. Začeci slobode oporučivanja naziru se u Zakoniku XII ploča, ali do pune slobode je dovela privatna oporuka tj. mancipaciona oporuka (*testamentum per aes et libram*).¹⁷ Ostavitelj je mancipacijom prenosio dio svoje imovine na osobu od povjerenja (*familiae emptor*) uz nalog na koji način će, nakon njegove smrti, tu imovinu prenijeti na imenovanog nasljednika. Iako takav oblik pravnog posla predstavlja začetke oporuke, njega je odlikovalo puko povjerenje među strankama, bez ikakvih formalnosti. Stoga bi se moglo zaključiti da mancipaciona oporuka nije bila nasljednička oporuka jer ostavitelj nije mogao raspolagati čitavom svojom imovinom, već samo pojedinim stvarima pa naglašavaju da je ona ustvari samo zapisovnička oporuka.¹⁸ Kako je položaj *familiae emptor*-a slabio, jačala je valjanost ostaviteljevog očitovanja (*nuncupatio*) o raspolaganju imovinom nakon svoje smrti. Tako je *familiae emptor* postao samo mandatar i izvršitelj oporuke. Znatno se promijenio *testamentum per aes et libram* i tako postao nasljedničkom oporukom, ali i dalje uz mnoge odlike starog rimskog prava.

Novi oblik oporuke razvio se u doba pretorskog prava, *testamentum factum iure praetorio*. Pretorsko pravo je određivalo da je potrebno da oporučitelj pred sedam svjedoka označi ispravu kao svoju oporuku.¹⁹ *Familiae emptor* je sada bio pretvoren formalno samo u svjedoka pa je na taj način oporučivanje postalo jednostrani pravni posao. U doba republike doneseni su mnogi zakoni koji su ograničavali oporučnu slobodu raspolaganja putem legata. Naime, legat je formalna, jednostrana izjava volje oporučitelja kojom on naređuje nasljedniku da iz imovine stečene nasljedstvom, nekoj trećoj osobi (legataru) dade određenu korist, odnosno neko pravo ili neku stvar.²⁰

Carsko zakonodavstvo je bilo usmjereno ukidanju razlika između civilnih i pretorskih oporuka te pojednostavljenju formalizma. Tako je Konstantin II. ukinuo potrebu obavljanja mancipacije i nunkupacije kao uvjeta za valjanost civilne oporuke.²¹ I dalje su se upotrebljavale usmena i pismena mancipaciona oporuka kao i pretorska oporuka. Pored legata koji se razvio u doba republike, u carskom razdoblju se razvio fideikomis kojim je, u obliku molbe izražene u neformalnom obliku, ostavitelj upućivao svom nasljedniku ili legataru da izvrši neku imovinsku namjenu u korist treće osobe.

¹⁵ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 479.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid., str. 480.

¹⁸ Ibid, str. 481.

¹⁹ Ibid, str.482.

²⁰ Romac, Ante. Rimsko pravo. Zagreb: Pravni fakultet, 1998., str. 452. Legatar je bio singularni sukcesor koji nije jamčio za dugove ostavine, ali nije mogao ni zahtijevati stvar ili pravo koje mu je u obliku legata ostavljeno prije nego što dugovi ostavine budu podmireni.

²¹ Ibid. Str. 374.

Kao konačan rezultat razvoja oporuke, u Justinijanovom pravu razlikovale su se privatne i javne oporuke, te redovni i izvanredni oblik oporuke. Redovita privatna oporuka je morala biti sačinjena pred sedmoricom svjedoka, a mogla je biti usmena i pismena dok se izvanredna vezala za određene posebne okolnosti (najpoznatija i najčešća bila je vojnička oporuka).

Oporuka je bila valjana ako je ispunjavala sljedeće pretpostavke:

- Sposobnost ostavitelja na napravi oporuku (*testamenti factio activa*);
- Sposobnost imenovanog da bude nasljednik (*testamenti factio passiva*), uz uvjet da je bio podoban i dostojan da primi nasljedstvo (*incapitas, indignitas*);
- Valjano imenovanje nasljednika (*heredis institutio*);
- Određena forma, ako je ona propisana;
- Ako nije bila opozvana i ako nije naknadno postala nevaljana

Testamenti factio activa imala je osoba koja je po rimskom pravu bila slobodan i punoljetan rimski građanin koji je bio *sui iuris*. Ulpijan je rekao da nijemi, gluhi, duševno bolesni i rasipnik nisu ovlašteni raspolagati imovinom jer ne mogu napraviti testament, i to jer nijemi ne može izgovoriti riječi nunkupacije, gluhi jer ne može čuti izjavu *familiae emptora*, duševno bolesni jer nemaju volju da bi po njoj mogli napraviti oporuku te rasipnik jer mu je zabranjeno otuđivanje imovine pa iz tog razloga ne može svoju imovinu dalje prenositi.

Testamenti factio passiva, odnosno sposobnost imenovane osobe da bude nasljednik, također je pripadala rimskim građanima. Tako je nasljednikom mogao postati descedent, ali i rob koji je oporukom dobivao slobodu. Postavljanje roba za nasljednika najčešće se koristilo kako bi se prezadužena ostavina prebacila na roba. Takva sposobnost trebala je postojati u trenutku sastavljanja oporuke pa sve do preuzimanja ostavine. Navedenu sposobnost nisu imali nedovoljno određene osobe (božanstva, postumi i slično), peregrini tj. stranci, žene (osim kada se radilo o supruzi, kćeri).

Hereditas institutio je bitan element rimske oporuke. Prema Gaju, ništava je ona oporuka u kojoj nitko nije imenovan za nasljednika. Ostavitelj je mogao imenovati jednog ili više nasljednika i odrediti dijelove ostavine koji će im pripasti (*heredes cum partibus scripti*) ili samo navesti imena nasljednika bez određivanja dijelova ostavine (*heredes sine partibus scripti*). Za posljednje navedene nasljednike, ostavina im se dodjeljivala na jednake dijelove.²² Oporučitelj je mogao postaviti više nasljednika i za slučaj da prvo postavljeni nasljednik ne bi htio (*casus voluntatis*) ili ne bi prihvatio nasljedstvo (*casus impotentiae*). Ovakav slučaj naziva se zamjena nasljednika ili

²² Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str.490.

supstitutio koji je označavao zamjenu prvo postavljenog nasljednika (*heres institutus*) supsidijarnim nasljednikom (*heres substitutus*).²³

Da bi došlo do nasljeđivanja na temelju oporuke, ona mora biti valjana. U suprotnom, zbog neispunjenja predviđenih pretpostavki za njenu valjanost, ona je nevaljana. Takva oporuka ne proizvodi pravne učinke nego se nasljeđivanje odvija po zakonu. Ako oporučitelj ne bi imao aktivnu testamentifikaciju, ako ne bi vodio računa o propisanoj formi ili prisilnim propisima koji uređuju sadržaj oporuke, takva oporuka bila bi nevaljana od početka (*testamentum nullum*).²⁴ Iako u početku valjana oporuka, mogla je naknadno postati ništava (*testamentum ruptum*) zbog gubitka aktivne testamentifikacije ostavitelja, pojave novoga *suus heresa*, adrogacije ili sklapanja *manus-braka* i zbog opoziva oporuke.²⁵ Ostavitelj je mogao opozvati svoju oporuku sve do svoje smrti na tri načina: sastavljanjem nove oporuke koja je u potpunosti ukidala raniju, posebnim očitovanjem pred sudom ili trima svjedocima, neformalno-kada bi oporučitelj namjerno uništio oporuku, precrtao njene odredbe i slično.

2.3. Nužno nasljeđivanje

Pored pozivanja na nasljedstvo na temelju zakona ili oporuke, rimsko pravo je poznavalo i zakonsko nužno nasljedno pravo. U određenim situacijama, zakon poziva na nasljedstvo osobe koje, iako postoji valjana oporuka (pa čak i protivno oporuci), uopće nisu ili nisu dostatno uzete u oporuci u obzir. Oporučitelj je tako mogao zlouporabiti slobodu oporučnog raspolaganja i oštetiti interese svojih najbližih srodnika mimoilazeći ih ili ih neosnovano lišavajući nasljedstva. Njima zakon priznaje pravo na nasljedstvo zbog njihovog bliskog rodbinskog odnosa s oporučiteljem.²⁶ U skladu s prethodno navedenim, oporučitelj je dužan ostaviti najbližim srodnicima određeni dio ostavine kao nužni dio (*legitima portio*). Ukoliko to ne bi bio slučaj, oporučne odredbe bi izgubile pravni učinak.²⁷ Do razvoja ovog oblika nasljednog prava dovela je neograničena sloboda oporučivanja koja je mogla izazvati nepovoljne posljedice u obiteljskim odnosima. Shodno tome, nužno nasljedno pravo je pravo najbližih srodnika da pobijaju oporuku i traže ustupanje ostavine ako su neosnovano mimoiđeni ili lišeni nasljedstva. U nastavku više o ovom obliku nasljeđivanja.

²³ D.28,6,36; v.Romac, Izvori. str.488.-489.

²⁴ Horvat, Marijan; Petrak, Marko. Rimsko pravo. 17. izd., Zagreb: Pravni fakultet, 2022., str.367.

²⁵ O navedenom svjedoče *Dig.* 28,3,1 i 26,2,9; *Gai, Inst.* 2,146-6; v. Romac, Izvori, str. 490.-493.

²⁶ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str.370.

²⁷ Ibid.

III. NUŽNO NASLJEDNO PRAVO

3.1. Pojam

Nužno nasljedno pravo označava pravila o nasljeđivanju kojima se osiguravao određeni dio ostaviteljeve imovine njegovim najbližim srođnicima, ako bi ih on u oporuci mimoišao ili lišio nasljedstva (materijalno nužno nasljedno pravo). Nužno nasljedno pravo je pravo najbližih srođnika da pobijaju oporuku i traže ustupanje ostavine ako su neosnovano mimoideđeni ili lišeni nasljeđa.²⁸ Pravo određenog kruga osoba koje su ulazile u skupinu *sui heredes* da budu spomenute u oporuci naziva se formalno nužno nasljedno pravo.²⁹ *Sui heredes* morali su biti ili imenovani za nasljednike ili lišeni nasljedstva. U tu skupinu ubrajaju se potomci, kako prirodni, tako i adoptirani, žena u *manus* braku, snaha u *manus* braku sa sinom koji je pod vlašću *patris potestas*. *Suus heres* postaje agnatski srođnik rođenjem ili adopcijom ili dovođenjem u *manus* brak ili stupajući kod nasljeđivanja na mjesto svog pretka i na taj način dolazi pod očevu vlast.³⁰

Zakonik XII ploča je riječima „*uti legassit suae rei, ita ius esto*“ (onako kako netko odredi da se učini s njegovom imovinom, tako neka bude pravo) dao ostavitelju potpunu slobodu da učini sa svojom imovinom što želi. Sloboda oporučivanja je tako omogućila da ostavitelj izostavi svoje najbliže srođnike i imovinu ostavi nekoj trećoj osobi. Radi sprječavanja zlouporabe ovakve slobode razvijena je ustanova za zaštitu članova ostaviteljeve obitelji. Pojam nužnog nasljeđivanja sastoji se u tome da je oporučitelj dužan nekim najbližim srođnicima osigurati određeni, zakonski nužni dio nasljedstva.³¹

²⁸ Romac, Ante. Rječnik rimskog prava. Zagreb: Informator, 1983.god., str.225.

²⁹ Šarac. Lučić. Rimsko pravo. str.258.

³⁰ Romac. Izvori rimskog prava. str. 495.

³¹ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str.370.

3.2. Povijesni razvoj nužnog nasljednog prava

Razvoj rimskog nužnog nasljednog prava tekao je postepeno, od tzv. formalnog (civilno³² i pretorsko pravo³³), do materijalnog (carsko³⁴ i Justinijanovo pravo³⁵). Civilno i pretorsko pravo je bilo samo formalne prirode te je u tome bila njihova pogreška. Ostaviteljeva jedina dužnost bila je da svoga *suus-a* postavi za nasljednika ili razbaštini. Nasljednikovo pravo moglo je biti samo na naznatnom dijelu tako da nužni nasljednik faktično ne dobije ništa, a razbaštinjenje se odvijalo bez obveze davanja ikakvog razloga. Materijalno nužno nasljedno pravo je, s druge strane, išlo za tim da ovim nepravdama da im nađe lijeka.³⁶

3.2.1. Nužno nasljeđivanje po civilnom pravu

Staro civilno pravo je najprije izgradilo institut formalnog nužnog nasljednog prava koje se temeljilo na načelu agnacije te je prisiljavalo oporučitelja da u svojoj oporuci postavi za nasljednike (*heredis instituere*) svoje *sui heredes* i *postume* (nakon napravljene oporuke rođeni *sui*) ili ih razbaštini (*exheredare*), ali ih nikako nije smio mimoići (*praeterire*). U to vrijeme, razvilo je stajalište prema kojemu kada sin umre za života očevog nitko nije mogao postati nasljednik na osnovi oporuke jer je imenovanje nasljednika od početka bilo nevaljano. S druge strane razvilo se suprotno stajalište da je sin koji je u času očeve smrti na životu samo prepreka imenovanim nasljednicima te da on postaje nasljednikom po zakonskom redu nasljeđivanja. Ako bi on bio mrtav u času očeve smrti, nasljeđe po oporuci bi se prihvatilo.³⁷ Tek kasnije se razvila ustanova materijalnog nužnog nasljednog prava koja se razvila iz pravne misli da oporučitelj mora ostaviti određeni dio ostavine nekim rođacima. Ista pojava je vidljiva kod razvoja nužnog nasljednog prava i intestatnog nasljednog prava, a to je da se u početku samo agnatsko

³² Razdoblje civilnog prava (754.g.pr.n.e.-201.g.pr.n.e) obuhvaćalo je vrijeme osnivanja države i prva tri stoljeća republike.

³³ Razdoblje pretorskog prava (201.g.pr.n.e.-27.g.pr.n.e.) ili honorarnog prava je obuhvaćalo dva posljednja stoljeća rimske republike.

³⁴ Razdoblje carskog prava (27.g.pr.n.e.-235.g.n.e.), principata ili klasičnog prava.

³⁵ Razdoblje postklasičnog prava, dominata ili razdoblje Justinijanovog prava (235.g.n.e.-565.g.n.e.).

³⁶ Egersdorfer, Aleksandar. O institucijama rimskoga prava. Zagreb:Tisak i naklada dioničke tiskare. 1919. str. 282-290

³⁷ Romac. Izvori rimskog prava. str. 497.

srodstvo uzimalo u obzir za nužno nasljedstvo, a protekom vremena je to pravo prešlo na kognate.³⁸

Iznasljeđenje se vršilo poimence riječima „*Titius filius meus exheres esto*“ tj. „Neka moj sin Ticije bude iznasljeđen“, dok je za sve ostale, kćeri, unuke, ženu *in manu* bilo dovoljno skupno iznasljeđenje jednom rečenicom npr. „*Ceteri omnes exheres sunt*“ („Svi ostali neka budu iznasljeđeni“).³⁹ Razlog iznasljeđenja nije bilo potrebno navoditi. Ukoliko se oporučitelj nije pridržavao ovih kogentnih pravila, oporuka je bila ništeta u cijelosti ili djelomično. Međutim, takva posljedica je ovisila i o tome je li mimoideen kućni sin (*filius suus*) ili su bili mimoideeni ostali *sui* i *postumi*. Ukoliko je bio mimoideen kućni sin, oporuka je bila ništava u cijelosti i u tom slučaju bi se nasljeđivanje dalje odvijalo po pravilima intestatnog nasljeđivanja. Ako su, s druge strane, mimoideeni ostali *sui*, oporuka se samo ispravljala na način da su mimoideeni nasljeđivali uz u oporuci imenovane nasljednike, i to na način da je, ako je u oporuci bio postavljen nasljednikom *suus heres*, svaki mimoideeni dobio jednaki dio *pro capite*, a ako je u oporuci bio postavljen nasljednikom *extraneus heres*, dobili bi svi mimoideeni zajedno polovicu ostavine. Rođenjem mimoideenog *postumus*-a oporuka se poništavala (*testamentum ruptum agnatione postumi*).⁴⁰

3.2.2. Nužno nasljeđivanje po pretorskom pravu

Pretorskim pravom prošireno je nužno nasljeđivanje na sve pripadnike *unde liberi* (prvi razred pretorskog intestatnog nasljeđivanja). Smatra se, da je do toga došlo u prvom stoljeću nove ere.⁴¹ Ono je sada obuhvaćalo i potomke, odnosno *descedente*, koji više nisu bili *sui heredes* pa među njih pripada i emancipirani sin te dijete koje je posvojeno u drugoj obitelji. Pretor je proširio i krug osoba na koje se odnose formalnosti iznasljeđenja: svi muški *liberi* morali su biti iznasljeđeni *nominatim* (ne samo sina, već i unuka, praunuka itd.), a za ženske osobe bila je dovoljna *exhereditatio inter ceteros*.⁴²

Pretorsko pravo je dalo mimoideenim liberima *bonorum possessio contra tabulas*. To je bilo pravo na posjed ostavinske imovine suprotno sadržaju oporuke, odnosno pravo na intestatni dio. Takva *bonorum possessio* nije uzrokovala poništenje oporuke, nego samo ukidanje postavljanja nasljednika što je značilo da je oporuka ostajala na

³⁸ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 502-3.

³⁹ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str. 370.

⁴⁰ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str.502.-3.

⁴¹ Ibid., str.503.

⁴² Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str.371.

snazi ukoliko je sadržavala iznasljeđenje.⁴³ Neiznasljeđeni nasljednici koji su bili mimoideći, ili imenovani nasljednici, dobivali su ostavinu prema pravilima o zakonskom nasljeđivanju. Iменовani nasljednici, koji nisu bili *liberi* nisu dobivali ništa. Međutim, ako je bio mimoideći sin, koji je spadao među *sui heredes*, pretor je s oporukom postupao prema *ius civile* kao s ništavom. Promjene u pretorskom nužnom nasljednom pravu uveo je reskript Antonina Pija kojim je ukinuto izjednačenje muških i ženskih *liberi* i određeno da ženski ne mogu ni u okviru bonorum posesije *contra tabulas* dobiti više nego što bi dobili po nužnom nasljednom pravu *iuris civilis*.⁴⁴ Odredbe oporuke koje nisu bile oprečne bonorum posesiji, načelno su i dalje bile na snazi.

Pretor je, kako Ulpijan navodi, postupao po pravičnom redosljedu; on je bonorum posesiju suprotno odredbi oporuke najprije dozvolio djeci, a iza toga, imenovanim nasljednicima. Upravo iz tog razloga, bilo je potrebno sačekati da djeca zatraže *bonorum possessio*. Ukoliko *bonorum possessio* nije bila zatražena u roku (*annus utilis*) oporuka je ostala valjana. Ako bi rok protekao, ili bi djeca prije proteka roka umrla, ili bi odbila naslijeđe ili izgubila pravo potraživanja bonorum posesije, to bi pravo pripalo imenovanim nasljednicima.⁴⁵ Ulpijan dalje navodi kako pretor, kada dozvoljava bonorum posesiju suprotno odredbama oporuke, dodjeljuje svakome od djece onaj dio koji bi dobili u nasljedstvo da im je otac umro bez oporuke, ako bi bili pod njegovom vlašću. Stoga, emancipirani sin, onaj koji je dan u adopciju i bio imenovan za nasljednika, ne dobiva dio koji mu je ostavljen oporukom već svoj razmjerni dio.⁴⁶

Pretorsko nužno nasljedno pravo nije pružalo stvarnu zaštitu jer je oporučitelj samo prisiljavao da vodi računa o *liberi*, ali ga nije sprječavalo da ih po svojoj volji bezrazložno iznaslijedi. Pravu zaštitu pružalo je materijalno nužno nasljedno pravo koje je svoj razvoj počelo od kraja republike. U to vrijeme, razvilo se shvaćanje da je svatko dužan ostaviti svojim najbližim rođacima nešto pa je iz istog razloga, oporuka, kojom su ranije navedeni, mimoideći ili u neznatnoj mjeri uvaženi, bila protivna dužnosti (*inofficiosum*). Ključnu ulogu odigralo je centumviratsko sudište koje je bilo nadležno u parnicama o nasljedstvu te je tako ono rezultiralo sankcijom. Centumvire su slijedili pretori, a kasnije i carevi dekretima. Tako je nastala teorija *querella inofficiosi testamenti*.

⁴³ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 503.

⁴⁴ Ibid. Str. 504.

⁴⁵ *Dig.* 37,12,2,pr; v. Romac, Izvori rimskog prava. str.496-497.

⁴⁶ Romac. Izvori rimskog prava. str. 497.

3.2.3. Nužno nasljeđivanje po carskom pravu

Nužni nasljednici su dakle bili *descendenti* i *ascendenti*, braća i sestre.⁴⁷ Njima je pripadalo pravo pobijanja oporuke samo ako su istovremeno bili i zakonski nasljednici (tj. ako nisu bili isključeni od zakonskog nasljeđivanja od bližih zakonskih nasljednika). Intestatno nasljedno pravo moralo im je pripadati bilo po *ius civile*, bilo po pretorskom pravu putem *bonorum posesije*. *Bonorum possessio* je tako služila samo da se omogući *querella inofficiosi testamenti (litis ordinandi gratia)*. Osim navedenoga, nužni nasljednici su morali dokazati da ih je ostavitelj bez razloga mimoišao.

Querella inofficiosi testamenti je, kao pravno sredstvo, služila nužnom nasljedniku kojemu oporučitelj nije ništa ostavio ili mu nije ostavio koliko mu treba pripasti (ako nije dobio barem četvrtinu onoga što bi naslijedio *ab intestato*⁴⁸) da napada takvu oporuku. Taj se spor pred sucem dokazuje na način da se uzima kao da onaj tko je tako nepravično sačinio oporuku nije bio sasvim pri zdravoj pameti, pri čemu se izraz zdrava pamet odnosi na činjenje koje je pravovaljano, ali nije u skladu s dužnostima iz očinske pažnje.⁴⁹ Osobe koje su imale pravo pobijati oporuku, imale su također i pravo bez ikakvih smetnji ili odgađanja zahtijevati da im se isplati ono što im je manje od njihovog zakonskog dijela ostavljeno, osim ako su bile nedostojne. Ukoliko se radilo o osobi koja je u trenutku stvaranja oporuke bila rođena ili prije stvaranja oporuke začeta (te živuća), bila lišena nasljedstva ili na drugi način bila stavljena u položaj da joj nije ništa ostavljeno, vrijedilo je i dalje staro pravo pa je bilo moguće upotrijebiti *querella inofficiosi testamenti*.⁵⁰ Ona je bila upravljena protiv oporučno imenovanih nasljednika koji su stekli nasljedstvo. Ova tužba se nije mogla podignuti dok nasljednici nisu stekli nasljedstvo. Ako je nužni nasljednik uspio s tužbom, posljedica je bila poništenje oporuke te je tužitelj mogao tražiti, ne samo četvrtinu koja je predstavljala nužni dio, već sve što mu pripada po intestatnom nasljednom pravu. U slučaju da je oporuka bila samo djelomično poništena, iznimno bi kumulirano postojalo oporučno i zakonsko nasljeđivanje. To je protivno načelu *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*.⁵¹

Ova tužba imala je zastarni rok od pet godina te se njome, kao supsidijarnim pravnim sredstvom, nužni nasljednik mogao koristiti samo u pomanjkanju drugog pravnog sredstva. Carske konstitucije su uvele *querella inofficiosae donationis* i *querella*

⁴⁷ Konstantin je od nužnog nasljedstva isključio polubraću i sestre po majci, a onima s očeve strane priznao je nužno nasljedno pravo samo ako je oporučitelj pred njima dao prednost poročnoj osobi.

⁴⁸ Nužni dio mogao je nužni nasljednik dobiti na osnovi bilo kojeg nasljednopravnog akta: zapisa odnosno legata i darovanja za slučaj smrti.

⁴⁹ D.5,2,2; v. Romac. Izvori rimskog prava. str. 498-9.

⁵⁰ Romac. Izvori rimskog prava. str. 499.

⁵¹ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str.372.

inofficiosae dotis. Nužni nasljednik je njima mogao pobijati darovanja i davanje miraza koja je ostavitelj učinio još za života, a kojima se smanjio nužni dio.⁵²

Zaključno, zabrana mimoilaženja kao i lišenja nasljedstva potomaka od strane predaka nije bilo dozvoljeno. Takvo pravilo je sadržavalo iznimku koja se odnosila na slučaj kada su potomci bili nedostojni te je razlog nedostojnosti bio naveden u oporuci.

3.2.4. Nužno nasljeđivanje po Justinijanovom pravu

Justinijan je proveo konačnu reformu nužnog nasljednog prava. On je najprije, konstitucijom iz 528. godine, isključio *querella inofficiosi testamenti* ako je nužnom nasljedniku barem nešto bilo ostavljeno putem oporuke. Ali ni tada nužni nasljednik nije ostao bez zaštite. Justinijan mu je dao pravo na tužbu na nadopunjenje nužnog dijela (*actio ad supplendam legitimam*). Ovaj *actio* nije dirao u valjanost oporuke niti je davao ovlašteniku nasljedno pravo, već je predstavljao osobni zahtjev protiv oporučnog nasljednika na isplatu iznosa za koji je manje primio od onog dijela koji mu pripada prema odredbama o nužnom nasljednom pravu.

Zatim je Novelom 18. povišio nužni dio za jednu trećinu ako je dio, koji je trebao pripasti nužnom nasljedniku *ab intestato* najmanje jedna četvrtina, odnosno na jednu polovinu, ako bi intestatni dio bio manje od jedne četvrtine ostavine.⁵³

Temeljitija reforma, kroz Novelu 115., odnosila se na dotadašnje propise o nužnom nasljednom pravu. Tako su svi ascendenti morali svoje descedente, a descendenti ascedente imenovati nasljednicima ili ih iznaslijediti. Prema Justinijanu, nije samo djeci bilo dozvoljeno pobijati oporuku roditelja, već i roditeljima u odnosu na oporuku djece. Braća i sestre te srodnici daljnjeg stupnja srodstva nisu mogli ni u kojem slučaju voditi ovakav spor niti u njemu uspjeti.⁵⁴ Nije bilo moguće da im nešto ostave u nekom obliku, a da ih pritom ne imenuju nasljednicima. Ostavitelj je bio dužan, ne samo ostaviti nasljedniku nužni dio, već ga i odlikovati time, spomenuti ga među svojim nasljednicima. Taj nužni dio morao je biti čist od bilo kakvih uvjeta, rokova i ostalih tereta.⁵⁵ Razlozi iznasljeđenja bili su sljedeći: ako je iznasljeđeni radio ostavitelju o glavi, ako je otpao od vjere, ako je zanemario ostavitelja za vrijeme njegove duševne bolesti, ako je propustio otkupiti ostavitelja iz zarobljenništva, ako je spriječio ostavitelja da načini oporuku, ako je

⁵² Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str.506.

⁵³ Ibid., str.506.

⁵⁴ *Inst. 2,18,1*; v. Romac. Izvori rimskog prava. str. 498-9.

⁵⁵ Egersdorfer, Aleksandar. O pandektama. Zagreb:Tisak i naklada dioničke tiskare. 1917. str. 237-259

spolno općio s ostaviteljevom ženom ili konkubinom.⁵⁶ Razlog iznasljeđenja mogao je biti jedan od navedenih te je morao biti sadržan u oporuci. Pa bi tako, za slučaj osporavanja oporuke, oporučni nasljednik mogao dokazati razlog iznasljeđenja. Nužnom nasljedniku je i dalje pripadalo pravo na tužbu *querella inofficiosi testamenti*. Međutim, njen učinak je sada bio da su imenovanja nasljednika do potpunog iznosa nasljednog dijela (koji bi nužnom nasljedniku pripao kao intestatnom nasljedniku) bila ništava. Takva su se imenovanja nasljednika ukidala, dok su ostale odredbe oporuke ostale netaknute.

Prethodno navedena *actio ad supplendam legitimam* je, u slučaju da je ostavitelj u oporuci imenovao nužnog nasljednika, ali mu nije ostavio nužni dio, i dalje bila na raspolaganju nužnom nasljedniku. Novela 115. je na taj način spojila formalno i materijalno nužno nasljedno pravo. Iz toga nam proizlazi zaključak da nužni nasljednici moraju biti imenovani u oporuci te im, uz to, mora biti ostavljen određeni (nužni) dio nasljedstva. Nasljedno pravo braće i sestara ostaje netaknuto te se i dalje primjenjuje ranije pravo.⁵⁷

Ranije nužno nasljedno pravo braće i sestara ostaje nepromijenjeno. Justinijanovo pravo je priznalo udovici bez *dosa* (*mulier indotata*) pravo na jednu četvrtinu ostavine imućnog muža, ali najviše do sto zlatnih funti. Ono joj je pripadalo iako su iza muža ostali krvni srodnici. To pravo vodi se pretpostavkom da je udovica živjela s pokojnikom u valjanom braku sve do njegove smrti. Ako je udovica konkurirala s više od troje djece umrloga ili s njihovim potomcima, dobivala je samo dio *pro capite*, a ako su to bila njihova zajednička djeca, taj dio je dobila samo na uživanje.

⁵⁶ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 506.

⁵⁷ Ibid. str. 507.

IV. STJECANJE NASLJEDSTVA

4.1. Pretpostavke za stjecanje nasljedstva

U romanističkoj literaturi navodi se da je potrebno ispuniti sljedeće pretpostavke kako bi uopće došlo do nasljeđivanja:

- smrt ostavitelja (de cuius),
- postojanje nasljednika i njegova sposobnost da bude nasljednik,
- postojanje ostavine,
- pravna osnova nasljeđivanja,
- delatio ili pripad nasljedstva,
- adquisitio ili prihvrat nasljedstva.⁵⁸

Prvu pretpostavku rimski pravници objašnjavaju latinskom sentencom „*Hereditas vivi non datur*“, da je pritom bilo potrebno dokazati smrt ostavitelja.⁵⁹

Postojanje nasljednika i njihova sposobnost da budu nasljednici pripadala je rimskim građanima *sui iuris*, kako je ranije objašnjeno.

Imovina koja ostaje iza ostavitelja naziva se ostavinom. Njeno postojanje bilo je nužno za stjecanje nasljedstva, čak i u slučaju da je bila prezadužena.

Pripad nasljedstva je predstavljao pozivanje određene osobe da bude nasljednikom. Nasljedstvo se toj osobi nudi, „*Delata hereditas intellegitur, quam quis possit adeundo consequi*“.⁶⁰ Potrebno je da ona prihvati nasljedstvo jer samo pozivanje ne bi dovelo do stjecanja istoga. Upravo je taj akt prihvata posljednja pretpostavka stjecanja nasljedstva, odnosno *acquisitio*.⁶¹

⁵⁸ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str.362.

⁵⁹ *Pomp. D. 29,2,27*. Pravni subjekt imovine, koja se imala naslijediti je umro.

⁶⁰ *Terentius Clemens, D. 50,16,151*. Smatra se da je došlo do pripada (delacije) nasljedstva onda kada ga netko može prihvatom (akvizicijom) dobiti (steći). Romac. Izvori rimskog prava. str. 502-3.

⁶¹ Klasično pravo je poznavalo tri civilna načina prihvata: *cretio* (svečan, usmeni i strogo formalan prihvrat koji je bio obavezan u slučaju ako ga je oporučitelj izričito naložio te je morao biti izvršen u roku koji je naložio), *pro heredere gestio* (neformalan prihvrat koji se činio prešutno time što je nasljednik poduzimao radnje na temelju kojih se može zaključiti o postojanju njegove volje za prihvaćanjem nasljedstva), *aditio nuda voluntate* (izričit, ali neformalan prihvrat).

Kod akvizicije je postojala razlika između dviju skupina nasljednika: *heredes necessarii* te *heredes voluntarii* ili *extranei*. Prvu skupinu čine osobe *sui heredes* po civilnom pravu i oslobođeni robovi koji su nasljedstvo stjecali *ipso iure* već u trenutku ostaviteljeve smrti, htjeli to oni ili ne.⁶² *Heredes voluntarii* ili *extranei* (svi ostali nasljednici) su mogli običnom izjavom volje prihvatiti ili odbiti nasljedstvo te su tako postajali nasljednicima tek nakon akvizicije, odnosno davanja izjave o prihvatu nasljedstva.⁶³ Prihvat nasljedstva je morao biti bezuvjetan i rezultirao je postankom osobe nasljednikom. To je objašnjeno u načelu *semel heres, semper heres* tj. jednom nasljednik, uvijek nasljednik.⁶⁴ Ono nije bilo vezano uz rok koji bio se odnosio na prihvat nasljedstva, međutim, pretor je na zahtjev vjerovnika odredio nasljedniku rok za razmišljanje (*spatium deliberandi*) koji je obično trajao sto dana.⁶⁵ Ako je rok protekao, smatralo se da nasljednik odbija nasljedstvo. Onaj koji je ovlašten prihvatiti nasljedstvo, može ga i odbiti. *Repudiatio* ili odbijanje nasljedstva moglo se učiniti izričito ili prešutno.⁶⁶

Ako nisu nasljeđivali *heredes necessarii*, dosta je vremena moglo proteći između delacije i akvizicije. Za to vrijeme ostavina je bila u visećem stanju, odnosno ostavinske stvari su bile *res nullius*. Za sve to vrijeme ostavina se mogla povećati, ali i opteretiti. Subjekt takve tzv. ležeće ostavine prihvatom je postajao nasljednikom tako da je njegov prihvat djelovao unatrag, od trenutka smrti ostavitelja.

Nasljedstvo se moglo steći i pomoću ustanove *usucapio pro herede* (dosjelosti). Svaka osoba je mogla uzeti u posjed predmete ostavine, bez obzira na to što nije bila pozvana na nasljedstvo. Ukoliko je posjedovala te stvari godinu dana, postajala je, dosjelošću, nasljednikom tih stvari.

4.2. Učinci stjecanja nasljedstva i odnos među sunasljednicima

Nasljednik je, kao univerzalni sukcesor, stupao u sva nasljeđiva prava i obveze umrloga.⁶⁷ Ranije u radu je objašnjeno da imovinska prava i obveze subjekta ne prestaju njegovom smrću već ga nadživljavaju i prelaze na novi subjekt. Tako dolazi do spajanja

⁶² *Gai, Inst.2,157*; v. Romac, Izvori rimskog prava. str. 502-3.

⁶³ *Dig.28,7,12*; v. Romac, Izvori rimskog prava. str. 502-3.

⁶⁴ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str. 375.

⁶⁵ *Dig. 28,8,1,1-1*; v. Romac, Izvori rimskog prava. str. 504-5.

⁶⁶ *Ibid.*, str. 376.

⁶⁷ Šarac. Lučić. Rimsko privatno pravo. str. 250.

ostavine s nasljednikovom imovinom (*confusio bonorum*). Posljedica je nasljednikova neograničena odgovornost za ostaviteljeve dugove.⁶⁸

Takav učinak stjecanja nasljedstva mogao je biti štetan za ostavinske vjerovnike, ako je nasljednik bio prezadužen, a mogao je obratno biti štetan za nasljednika, ako je ostavina bila prezadužena. S ciljem zaštite vjerovnika, pretor je uveo dva zaštitna sredstva. To su: *satisfactio suspecti heredis* i *separatio bonorum*.⁶⁹ Satisfacijju tj. osiguranje isplate svojih tražbina, mogli su tražiti ostavinski vjerovnici ako su, iz opravdanih razloga, smatrali da je nasljednik prezadužen. Razvojem *separatio bonorum*-a, satisfacija je potisnuta u drugi plan. *Beneficium separationis*, odnosno tzv. povlastica odvajanja pripadala je ostaviteljevima vjerovnicima koji su mogli u roku od pet godina tražiti odvajanje ostavine od nasljednikove imovine.⁷⁰ Nakon čina odvajanja ostavine, prvo su se namirivale tražbine vjerovnika, a potom (ako bi što ostalo od ostavine) i tražbine ostalih vjerovnika.⁷¹ Separaciju bonorum nisu mogli zahtijevati nasljednikovi vjerovnici kako bi se zaštitili od prihvata prezaduženog nasljedstva.⁷²

Uz navedena pravna sredstva, pretor je uveo i *beneficium abstinendi* i *beneficium inventarii*. Nasljednik koji, zbog neizvjesnosti hoće li mu pripasti ostavina koja je aktivna ili pasivna, mogao je odbiti prihvata nasljedstva upravo kroz pravno sredstvo *beneficium abstinendi*.⁷³ Ostavina koja je bila prezadužena mogla je biti štetna za samog nasljednika pa je Justinijan uveo *beneficium inventarii* tj. povlasticu popisa imovine. Na taj je način nasljednik mogao ograničiti svoju odgovornost za ostaviteljeve dugove do granica naslijeđene imovine uz uvjet da je u određenom roku sastavio popis stvari iz ostavine (*inventarium*).⁷⁴

Kada govorimo o odnosu među sunasljednicima razlikujemo zajednicu nasljednika, akrescenciju te kolaciju.

Ako je više nasljednika zajednički naslijedilo isto nasljedstvo, nastao je za svakog nasljednika učinak stjecanja nasljedstva *pro parte hereditaria*. Svaki od njih je bio pozvan na cijelo nasljedstvo, ali kako je više nasljednika naslijedilo isto nasljedstvo, njihovo pravo se ograničavalo na idealan dio odnosno tzv. nasljedni dio (*partes concursu fiunt*). Tako je u klasičnom pravu među sunasljednicima nastajalo suvlasništvo glede ostavinskih stvari (*communio pro indiviso*). Svaki suvlasnik je mogao sa svojim nasljednim dijelom slobodno raspolagati, ali je isto tako mogao tražiti razvrgnuće suvlasničke zajednice.⁷⁵ Ako neki od pozvanih sunasljednika nije postao nasljednikom ili je postavljanje kojeg od sunasljednika ostalo bez učinka, odnosni nasljedni dio je prirastao ostalim sunasljednicima razmjerno njihovim dijelovima. To je načelo prirasta

⁶⁸ Nasljednik je odgovarao za dugove ostavine neograničeno i s vlastitom imovinom.

⁶⁹ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 515.

⁷⁰ *Separatio bonorum* = "odvajanje imovine"

⁷¹ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str. 380.

⁷² Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 516.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str. 380.

⁷⁵ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 517.

ili akrescencije. Također je do prirasta dolazilo i u slučaju da ostavitelj nije u oporuci raspoložio čitavom imovinom („*nemo pro parte testatus pro parte intestatus*“). Taj je dio imovine prirastao oporučnim nasljednicima.⁷⁶

Ako su sunasljednici bili ostaviteljevi potomci, postojala je za njih dužnost kolacije (*collatio bonorum*) tj. dužnost da uračunaju u ostavinu ono što su primili od ostavitelja još za njegova života. Ovaj pravni institut je uveden radi sprječavanja nejednakosti između onih nasljednika koji su od ostavitelja dobili nešto za njegova života i onih koji nisu. Pretor je iz tog razloga obvezao emancipirane sinove koji nasljeđuju zajedno s ostalom svojom braćom na kolaciju kako emancipirani sin, kojemu je pretor dao bonorum posesiju, ne bi bio u povoljnijem položaju.⁷⁷ Justinijanovo zakonodavstvo je proširilo dužnost kolacije (koja je do tada vrijedila samo za intestatno nasljeđivanje) na oporučno nasljeđivanje *descendentata* pod pretpostavkom da to odgovara volji ostavitelja.⁷⁸ Predmetom kolacije bile su sljedeće namjene: a) *dos*, dana za kćer; b) *donatio propter nuptias*, dana za sina; c) tzv. *milia*, činovničko mjesto, koje se moglo kupiti da se na taj način opskrbi muški *descendent*.⁷⁹

4.3. Pravna zaštita nasljednika

Budući da je nasljednik univerzalni sukcesor ostavitelja, njemu pripadaju sve pojedinačne tužbe koje su pripadale ostavitelju za zaštitu njegovih prava.⁸⁰ Tzv. singularne ili specijalne tužbe nasljednik može koristiti da bi došao do stvari ili prava, koja spadaju u nasljedstvo, ali ih drže ili uskraćuju drugi.⁸¹ Tako se nasljednik mogao poslužiti reivindikacijom da dobije stvar koju drugi neovlašteno posjeduje.

Pored takvih singularnih tužbi, nasljednik je na raspolaganju imao i jednu generalnu tužbu, *hereditatis petitio* („nasljednička tužba“). Ona se temeljila na njegovom svojstvu nasljednika. Pa je tako nasljednik mogao podići navedenu tužbu protiv osobe koja mu izrijekom ili šutke osporava njegovo svojstvo nasljednika te mu iz tog razloga, ne želi predati predmete iz ostavine ili namiriti njegove tražbine. *Hereditatis petitio* je generalna tužba jer su njome obuhvaćena sva pojedinačna prava ostavine. Tužitelj je u sporu dokazivao samo svoje svojstvo nasljednika. Pasivno legitimiran bio je onaj koji je

⁷⁶ Ibid., str. 518.

⁷⁷ Ibid., str. 519

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid., str. 520

⁸⁰ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str. 381

⁸¹ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 520

bio u posjedu ostavine ili pojedine stvari iz nje, izuzetno posjednik koji je doložno napustio stvar te onaj koji bi se upustio u parnicu iako nije bio posjednik.⁸² Ako bi tužitelj uspio u sporu, tuženik je bio obvezan vratiti sve stvari u odnosu na koje je bio u posjedu, zajedno s ubranim plodovima ostavinskih stvari.

U pogledu učinaka ove generalne tužbe, odnosno odgovornost tuženika za promjene na stvarima ostavine za vrijeme posjeda na njima (za propast, oštećenje ili otuđenje ostavinskih stvari, investicije učinjene na ostavinskim stvarima) razlikuju se *bonae fidei possessor* te *malae fidei possessor*.⁸³ *Bonae fidei possessor* odnosno onaj koji se u dobroj vjeri držao pravim nasljednikom, morao je vratiti nasljedstvo u onom stanju u kakvom se nalazilo na početku parnice. Nije odgovarao ako je izgubio, potrošio ili nekome poklonio. Nasuprot tome, *malae fidei possessor* tj. onaj koji je svjestan da mu ne pripada nikakvo nasljedstvo, odgovarao je potpuno za sve promjene koje su nastale na stvarima prije početka parnice, za svaku krivnju.⁸⁴ On je morao nadoknaditi potpunu vrijednost otuđenih i potrošenih stvari, naknaditi vrijednost plodova.

Nasljednik se, po pretorskom pravu (*bonorum possessor*), nije mogao poslužiti hereditatis peticijom jer nije mogao dokazati svoje svojstvo nasljednika.⁸⁵ Njemu je pretor davao *interdictum quorum bonorum* u svrhu stjecanja posjeda na stvarima koje pripadaju ostavini. Protekom vremena i gubitkom razlika između civilnog i pretorskog nasljeđivanja, *bonorum possessor* je stekao pravo podizanja *hereditatis petitio* kao *actio utilis* (tužba koja je sadržavala klauzulu u formuli, da se *bonorum possessor* ima smatrati nasljednikom *ius civile*).

⁸² *Dig.* 5,3,9-10; 5,3,11-13;5,3,16,1;5,3,36,3; v. Romac, Izvori rimskog prava. str. 512-5.

⁸³ Eisner. Horvat. Rimsko pravo. str. 522.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ *Ibid.*

V. OSVRT NA PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE

Rimska pravna tradicija stvorila je podlogu današnjim pravnim sustavima, pa tako i hrvatskom. Zakon o nasljeđivanju Republike Hrvatske, kao osnovni pravni izvor nasljednog prava, daje nužnom nasljedniku položaj nasljednika, a za ostavitelja stvara obvezu ostavljanja nužnog dijela. Iznasljeđenje je prisutno i u hrvatskom nasljednom pravu, ali ono je moguće samo iz taksativno navedenih i određenih razloga.⁸⁶

Nasljedno pravo u objektivnom smislu je skup materijalnopравnih normi građanskog prava koje za svakoga mjerodavno uređuju pravnu sudbinu onoga što nakon smrti fizičkih osoba preostane od položaja koji su za života imale u pravnim odnosima, dok nasljedno pravo u subjektivnom smislu znači subjektivno pravo koje svog nositelja ovlašćuje da bude nasljednik umrle osobe, pa da u pravnim odnosima ima za svakoga mjerodavan pravni položaj njezinog nasljednika, dakle njenog sveopćeg sljednika (univerzalnog sukcesora) zbog njezine smrti (*mortis causa*). Nasljeđivanje u hrvatskom pravnom sustavu ima dvije svrhe. Jedna je socijalna svrha koja obuhvaća uključivanje pravnih dobara pojedinaca u proces nasljeđivanja društvenih dobara, dok je druga usmjerena na prevladavanje kriza koje smrt fizičkih osoba izaziva u onim pravnim odnosima u kojima su do tada sudjelovale. Kada je nasljeđivanje ispravno uređeno, ono će proizvesti pozitivan učinak na društveno poželjno ponašanje pripadnika društva za njihova života. Njih će tako na rad, štedljivost i uopće dobro gospodarenje, poticati spoznaja da će ono što za života stvore, steknu i uštede, nakon njihove smrti pripasti onim osobama koje su im za života bile bliske i/ili da će služiti svrsi kojoj su to namijenili.⁸⁷

Pravno uređenje nasljednog prava Republike Hrvatske temelji se na sljedećim načelima:

- Načelo nasljeđivanja zbog smrti (*mortis causa*). Svaku fizičku osobu se može naslijediti te se nasljeđuje zbog smrti i u trenutku njene smrti. (čl. 3. ZN) Isti učinak ima i proglašenje nestale osobe umrlom. (čl. 122. ZN)
- Načelo obvezatnosti neposrednog općeg sljedništva univerzalne sukcesije. Kako je ranije objašnjeno, ostaviteljevom smrću njegova ostavina prelazi na nasljednika, kako prava tako i obveze. Ako ostavitelj nema nasljednika, njegova ostavina prelazi na općinu ili grad koji dobivaju položaj jednak nasljednicima, čega se oni ne mogu odreći. (čl. 6. ZN)
- Načelo slobode raspolaganja za slučaj svoje smrti, ograničene u korist svoje obitelji. Svatko je slobodan da, za slučaj svoje smrti, oporukom

⁸⁶ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str. 374.

⁸⁷ Gavella, Nikola; Belaj, Vlado. Nasljedno pravo. 3. izd., Zagreb: Narodne novine, 2008., str.187.

odredi svoga nasljednika, ali i da ga ograniči ili optereti. (čl. 7. ZN) Ovo načelo pruža zaštitu opravdanih interesa članova uže obitelji tako da im pripadnu prava koja su im na temelju zakona (makar i protivno ostaviteljevoj volji) određena. Načelo slobode raspolaganja ograničeno je pravilima nužnog nasljednog prava.

- Načelo zatvorenog broja pravnih temelja nasljeđivanja. Nasljedno pravo Republike Hrvatske poznaje zakonsko, oporučno i nužno nasljeđivanje. Zakonsko nasljeđivanje je pravilo, dok je oporučno iznimka. Nužno nasljedno pravo je pravo zakonskih nasljednika umrloga na njihov nužni dio.
- Načelo ravnopravnosti osoba u jednakim odnosima s ostaviteljem. Zakon o nasljeđivanju u članku 2. ističe da su sve fizičke osobe pod istim pretpostavkama jednake u nasljeđivanju. Naše suvremeno nasljednopravno uređenje ne radi razlike među osobama koje su u jednakom odnosu s ostaviteljem (među muškarcima i ženama, bračnim i izvanbračnim članovima obitelji, pripadnicima različitih profesija, pa ni između domaćih državljana i stranaca, u slučaju kad stranci nasljeđuju po našem nasljednom pravu, pod pretpostavkom uzajamnosti).
- Načelo *ipso iure* stjecanja. Subjektivno nasljedno pravo se stječe smrću ostavitelja po sili zakona, što znači da nije potrebno nikakvo očitovanje volje nasljednika kojim bi on prihvatio nasljedstvo.
- Načelo dragovoljnosti nasljeđivanja. Nitko ne mora biti ničiji nasljednik ako to ne želi. Zakon ovlašćuje stjecatelja nasljednog prava da se odrekne nasljedstva. Odricanjem od nasljedstva se ispravlja ovo načelo koje je u suprotnosti s načelom *ex lege* nasljeđivanja.

5.1. Zakonsko nasljeđivanje

Već je ranije navedeno kako hrvatsko nasljedno pravo poznaje zakonsko i oporučno nasljeđivanje te nužno nasljedno pravo.

Zakonsko nasljeđivanje je stjecanje nasljednog prava zbog ostaviteljeve smrti koje se zbiva neposredno na temelju zakona jer u trenutku otvaranja nasljedstva u pogledu stjecatelja postoje one pravne činjenice koje su zakonom određeni pravni temelji nasljeđivanja ostavitelja.⁸⁸ Do zakonskog nasljeđivanja dolazi kada ostavitelj nije načinio

⁸⁸ Ibid., str. 189.

oporuku ili je ona ništava ili njome nije rasporedio cijelu svoju imovinu, ili kada je oporučni nasljednik umro prije ostavitelja ili se odrekao nasljedstva ili je nedostojan. Tako će, na temelju zakona, ostavitelja naslijediti njegovi potomci, posvojenčad i njihovi potomci, njegov bračni drug, roditelji, posvojitelji, braća i sestre i njihovi potomci, njegovi djedovi i bake i njihovi potomci i njegovi ostali predci.⁸⁹ Po našem nasljednopravnom uređenju, kao potencijalni nasljednici, dolaze u obzir oni koji su s ostaviteljem bili u trenutku njegove smrti povezani krvnim srodstvom, građanskim srodstvom, bračnom vezom ili izvanbračnom vezom.

Potencijalni nasljednici nasljeđuju prema nasljednim redovima po načelu isključivosti (nasljednici bližeg nasljednog reda isključuju iz nasljedstva osobe daljnjeg nasljednog reda). U prvom nasljednom redu nalaze se ostaviteljevi potomci i bračni drug. Oni nasljeđuju na jednake dijelove i prije svih ostalih. U slučaju da iza ostavitelja nisu ostali potomci, tj. nije ih imao, nasljedstvo po drugom nasljednom redu pripada njegovim roditeljima i njegovom bračnom drugu na način da ostaviteljevi roditelji nasljeđuju jednu polovicu ostavine na jednake dijelove, a drugu polovicu ostavine nasljeđuje njegov bračni drug. Ako je jedan ostaviteljev roditelj umro prije ostavitelja, dio ostavine koji bi mu pripadao da je nadživio ostavitelja nasljeđuje drugi roditelj, a ako su oba roditelja umrla prije ostavitelja, bračni drug nasljeđuje čitavu ostavinu.⁹⁰ Isto tako, ako oba roditelja umru prije ostavitelja, bračni drug nasljeđuje čitavu ostavinu. Ako je jedan ostaviteljev roditelj umro prije ostavitelja koji nije imao bračnog druga, dio ostavine koji bi mu pripadao nasljeđuju njegova djeca (ostaviteljeva braća i sestre), unuci i praunuci i njegovi daljnji potomci.⁹¹ U treći nasljedni red ulaze ostaviteljevi djedovi i bake, a pradjedovi i prabake čine četvrti nasljedni red. Iza njih, ostavitelja dalje nasljeđuju njegovi preci redom, po pravilima po kojima nasljeđuju njegovi pradjedovi i prabake.

5.2. Oporučno nasljeđivanje

Oporučno nasljeđivanje sljedeća je vrsta nasljeđivanja koju poznaje hrvatski pravni sustav. Ono se temelji na oporuci koju može načiniti svaka osoba sposobna za rasuđivanje koja je navršila 16 godina života.⁹² U suprotnom, oporuka će biti ništava. Oporuka će biti valjana ako je, uz prethodno navedeni uvjet, sastavljena u zakonom

⁸⁹ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

propisanom obliku i uz pretpostavke predviđene zakonom. Osobito je važno naglasiti da oporučitelj svoju volju mora izraziti slobodno i ozbiljno, bez mana volje.⁹³

Po uzoru na rimsko nasljedno pravo, razlikujemo privatnu i javnu oporuku. Privatna oporuka je ona koju je oporučitelj vlastoručno napisao i na nju se potpisao, ali ona može biti sastavljena i pred svjedocima. Pojam javne oporuke, s druge strane, vezan je uz one osobe koje ne mogu ili ne znaju čitati ili se ne mogu potpisati. Tako javnu oporuku, na zahtjev oporučitelja, sastavljaju sudac općinskog suda Republike Hrvatske, sudski savjetnik općinskog suda ili javni bilježnik. Oporučitelj čak može svoju posljednju volju usmeno izraziti pred dva istodobno nazočna svjedoka, samo u izvanrednim okolnostima. Upravo radi tih izvanrednih okolnosti, oporučitelj nije u mogućnosti oporučiti ni u jednom drugom valjanom obliku. Takva oporuka prestaje vrijediti 30 dana od dana prestanka izvanrednih okolnosti.⁹⁴

Ako se prisjetimo *familiae emptora*-a, koji je u kasnijem razvoju rimske države dobio ulogu izvršitelja oporuke, mogli bismo iz toga donijeti zaključak kako je i hrvatsko nasljedno pravo prihvatilo tu ulogu kao značajnu za nasljednika koji će preko izvršitelja biti upućen o ostavini, što je sve dužan učiniti u vezi dugova i slično.

Zakon o nasljeđivanju ističe kako je oporučitelj ovlašten uvijek opozvati oporuku, u cijelosti ili djelomično i to na način da svoju volju o tome očituje u bilo kojem obliku u kojem se po zakonu može sastaviti oporuka. Oporučitelj može opozvati pisanu oporuku i uništenjem isprave. Ako se kasnijom oporukom izričito ne opozove ranija oporuka, odredbe ranije oporuke ostaju na snazi ako i ukoliko nisu u suprotnosti s odredbama kasnije. Međutim, ako je ipak oporučitelj opozvao kasniju oporuku, ranija ponovno dobiva snagu, osim ako se dokaže da oporučitelj to nije htio.

Svaka oporuka koja je pravilno sastavljena, proglašena i pohranjena evidentira se u Hrvatski upisnik oporuka. Ovaj javni upisnik ima funkciju pohrane podataka iz oporuka koji se ne mogu prije oporučiteljeve smrti nikome staviti na raspolaganje (osim, naravno, oporučitelju i osobi koju je on za to posebno ovlastio).⁹⁵

⁹³ Gavella. Bejal. Nasljedno pravo. str.132.

⁹⁴ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

⁹⁵ Ibid.

5.3. Nužno nasljeđivanje

Među ostaviteljevim potencijalnim zakonskim nasljednicima nalaze se i osobe koje su toliko bliske ostavitelju da ako ih ovaj nikako ne bi smio mimoći pri uređivanju nasljedstva koje će nastupiti njegovom smrću. Nasljedno pravo Republike Hrvatske daje tim osobama zaštitu od prekomjernog i neopravdanog raspolaganja koje bi išlo protiv njihovih interesa i očekivanja u vezi s nasljeđivanjem. Takva zaštita pruža se putem ustanove nužnog nasljeđivanja. Za slučaj smrti člana obitelji, kogentnim normama objektivnog nasljednog prava je nekim preživjelim članovima te obitelji zajamčeno subjektivno pravo na nužni dio, makar i protivno drugačijim ostaviteljevim pravnim raspolaganjima.⁹⁶

Tako su apsolutni (potencijalni) nužni nasljednici ostavitelja njegovi potomci, posvojenčad i njihovi potomci te njegov bračni drug. Ostaviteljevi roditelji, posvojitelji i ostali predci (relativni, potencijalni nužni nasljednici) bit će ostaviteljevi nužni nasljednici ukoliko su trajno nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život.

Podsjetimo se da je pravo na nužni dio nasljedno pravo, a dio koji pripada nužnom nasljedniku je nužni dio.⁹⁷ Nužni dio ostaviteljevih potomaka, posvojenčadi i njihovih potomaka te bračnog druga iznosi jednu polovicu, dok nužni dio ostalih iznosi jednu trećinu od onog dijela koji bi svakom pojedinom od njih pripadao po zakonskom redu nasljeđivanja. Nasljednik može svoj dio primiti i u stvarima, novcu ili pravima ako je tako oporučitelj u oporuci odredio.⁹⁸ Nužni dio je vrijednosno određen, odnosno nužnom nasljedniku je zajamčeno da će dobiti, ne samo nužni dio koji mu pripada, već i da će na ime svog nužnog dijela dobiti onoliko vrijednost koliko na njega otpada kad se obračunska vrijednost ostavine podijeli s veličinom njegovoga nužnog nasljednog prava. Temelj izračunavanja vrijednosti nužnog dijela je vrijednost ostavine, ali ne njena čista, nego obračunska vrijednost. Ona je često veća od čiste vrijednosti ostavine i tako obuhvaća vrijednost koju bi ostavina imala da je ostavitelj nije umanjio svojim besplatnim pravnim raspolaganjima. Vrijednost ostavine utvrđuje se na način da se najprije popišu i procijene sva dobra koja je ostavitelj imao u času smrti, uzimajući u obzir i ono čime je raspolagao oporukom (kao i sve njegove tražbine, pa i one koje je imao prema nekom nasljedniku, osim onih koje su očito nenaplative). Zatim se, od utvrđene vrijednosti dobara, odbija iznos ostaviteljevih dugova, iznos troškova popisa i procjene ostavine i troškova pokopa ostavitelja. Tako dobivenom ostatku pribraja se vrijednost svih darova koje je ostavitelj učinio na bilo koji način nekom zakonskom nasljedniku bez obzira nasljeđuje li ostavitelja, pa i darova učinjenih nasljednicima koji se odriču nasljedstva, kao i onih darova za koje je ostavitelj naredio da se ne uračunaju nasljedniku u njegov nasljedni dio. Tome se pribraja i vrijednost darova koje je ostavitelj

⁹⁶ Horvat. Petrak. Rimsko pravo. str. 410.

⁹⁷ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

⁹⁸ Ibid.

u zadnjoj godini svoga života učinio drugim osobama koje nisu zakonski nasljednici, osim manjih uobičajenih darova.⁹⁹

Potencijalnim nužnim nasljednicima je zajamčena samo zaštita od neopravdanih iznasljeđenja. Ako je iznasljeđenje, s druge strane, opravdano, ostavitelj može valjano iznaslijediti svog potencijalnog nužnog nasljednika. Tako razlikujemo opravdano isključenje nasljednika i opravdano lišenje nužnog dijela.

Isključenje nužnog nasljednika (*exhereditio nota causa*) javlja se kao rezultat nekih njegovih postupaka koji ga onemogućavaju da bude nasljednikom ostavitelja.¹⁰⁰ Zakon o nasljeđivanju propisuje da ostavitelj može isključiti iz nasljedstva (potpuno ili djelomično) nasljednika koji ima pravo na nužni dio ako se on povredom neke zakonske ili moralne obveze koja proizlazi iz njegovog odnosa s ostaviteljem teže ogriješio prema ostavitelju, ako je namjerno počinio neko teže kazneno djelo prema njemu ili njegovom bračnom drugu, djetetu ili roditelju, ako je počinio kazneno djelo protiv Republike Hrvatske ili vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom te ako se odao neradu ili nepoštenu životu. Oporučitelj tu svoju volju mora očitovati u oporuci na izričit način uz navođenje razloga za isključenje.¹⁰¹ Posljedica isključenja je da isključeni nasljednik gubi nasljedno pravo u mjeri u kojoj je isključen. Uzima se da je isključeni umro prije ostavitelja kada se radio o pravima drugih osoba koje mogu naslijediti ostavitelja.

Opravdano lišenje nužnog dijela (*exhereditio bona mente*) je drugi način na koji potencijalni nužni nasljednik može biti iznasljeđen. Ono znači iznasljeđenje određenog ostaviteljevog potomka kojim se omogućuje daljnjim ostaviteljevim potomcima da oni zbog ostaviteljeve smrti steknu (i) ono što bi inače pripalo lišeniku kao njegov nužni dio. Ono nije usmjereno na kažnjavanje lišenika, nego na zaštitu interesa lišenikovih potomaka koji su maloljetni, ili su nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život.¹⁰² Zakon taj institut podrobnije objašnjava pa navodi da će doći do lišenja nužnog dijela u korist potomaka ako je potomak koji ima pravo na nužni dio prezadužen ili rasipn

ik.¹⁰³ Njega može oporučitelj oporukom, na izričit način, lišiti u cijelosti ili djelomično njegovog nužnog dijela u korist njegovih potomaka. Ovo lišenje bit će valjano pod uvjetom da, u času otvaranja nasljedstva, lišeni ima maloljetno dijete ili maloljetnog unuka od prije umrlog djeteta, ili ima punoljetno dijete ili punoljetnog unuka od prije umrlog djeteta koji su nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život. Lišeni nasljednik nasljeđuje ostavitelja u dijelu koji nije obuhvaćen lišenjem te ga nasljeđuje i kada pretpostavke za lišenje više ne postoje u času ostaviteljeve smrti.¹⁰⁴

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Gavella. Bejal. Nasljedno pravo. str. 137.

¹⁰¹ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19. U slučaju spora o opravdanosti isključenja teret dokaza da je isključenje opravdano leži na onome koji se na isključenje poziva.

¹⁰² Gavella. Belaj. Nasljedno pravo. str. 138.

¹⁰³ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

¹⁰⁴ Ibid.

Nužni dio potencijalnog nasljednika može biti povrijeđen i to ostaviteljevim besplatnim pravnim raspolaganjima. Do povrede može doći u pogledu veličine (ako je ostavitelj oporukom raspolagao na način da za nužnog nasljednika ne bi ostao ni onoliki dio koliki mu pripada kao njegov nužni dio) ili u pogledu vrijednosti (ako imovinska dobra koja su oporukom namijenjena nužnom nasljedniku, zajedno s darovima koje je on dobio od ostavitelja, svojom vrijednošću ne dođu onu koja na tog nužnog nasljednika otpada). Besplatna pravna raspolaganja koja je ostavitelj oporukom ili nekim besplatnim pravnim poslom učinio trećim osobama te tako povrijedio pravo nasljednika na njegov nužni dio, nevaljana su (suprotna striktnim pravnim normama). Nužni nasljednik ima pravo pobijati ostaviteljeva raspolaganja. Ako bi u tome uspio, ostaviteljeva raspolaganja neće moći proizvesti pravni učinak koji bi bio suprotan nasljednikovom subjektivnom nasljednom pravu. Međutim, ako nužni nasljednik ne bi u tome uspio ili se uopće ne bi poslužio tim pravom, ostaviteljeva raspolaganja će proizvesti pravne učinke kao da su valjana. Pravo zahtijevati umanjene raspolaganja oporukom (i povrat dara) je strogo osobno pravo, pa je načelno nenasljeđivo. Zakon o nasljeđivanju propisuje da kada je povrijeđen nužni dio, raspolaganja oporukom umanjiti će se, a darovi će se vratiti koliko je potrebno da bi se dopunio nužni dio. Prvo se umanjuju raspolaganja oporukom, pa ako nužni dio time ne bi bio podmiren, vraćaju se darovi. Prema tome, pravo nužnog nasljednika na pobijanje djeluje u dva smjera: kao pravo zahtijevati svoj nužni dio¹⁰⁵ te kao pravo tražiti vraćanje darova. Pravo zahtijevati svoj nužni dio znači nasljednikovo pravo da pobija ostaviteljeva oporučna raspolaganja u onom obujmu u kojem ona vrijedaju (bilo u pogledu veličine, bilo u pogledu vrijednosti nužnog dijela) njegovo nužno nasljedno pravo. To pravo se ostvaruje (u ostavinskom postupku, iznimno u parnici) stavljanjem zahtjeva koji je usmjerena na utvrđenje povrede te da se ponište oporučna raspolaganja u onom opsegu u kojem vrijedaju nužno nasljedno pravo. Zatim, pravo tražiti vraćanje darova je pravo sredstvo kojim se nužni nasljednik može poslužiti samo ako ni potpuno umanjene oporučnih raspolaganja ne uklanja povredu vrijednosti njegovog nužnog dijela. Na povredu nužnog dijela ne pazi se po službenog dužnosti.

Ovlaštenik na ovo pravo ima rok od tri godine od proglašenja oporuke u kojemu može zahtijevati umanjene raspolaganja oporukom i tri godine od ostaviteljeve smrti, odnosno od dana pravomoćnosti rješenja o proglašenju ostavitelja umrlim za povrat dara.

Naposljetku, onaj tko želi ostvariti svoje pravo na nužni dio protiv ostaviteljeve volje treba u ostavinskom postupku zahtijevati nužni dio, tj. staviti zahtjev upravljen na to da se utvrdi njegovo nužno nasljedno pravo – učinit će to davanjem nasljedničke izjave kojom će očitovati svoju volju biti ostaviteljevim nužnim nasljednikom. Ako uspije u svom naumu, donosi se pravomoćno rješenje o nasljeđivanju kojim se utvrđuje njegov nužni nasljedni dio. Glede toga će djelovati predmnjeva istinitosti.

¹⁰⁵ Pravo tražiti umanjene raspolaganja oporukom kojima je njegov nužni dio povrijeđen (pravo na redukciju oporuke).

Razvoj naše države donio je brojne promjene koje su zahvatile nasljedno pravo. Od najveće važnosti za nasljedno pravo jesu promjene do kojih je došlo u sastavu obitelji. Obitelj je sada znatno manja, sastoji se uglavnom od bračnih drugova i djece, a veze unutar nje su slabije. Od 1995. godine, kada je donesen Zakon o nasljeđivanju, bračni drug je tek postepeno bio uvrštavan u prvi nasljedni red među zakonske nasljednike. S vremenom su bile predlagane promjene glede veličine nasljednog dijela bračnog druga što se temeljilo upravo na ranije iznesenog modernom obliku obiteljske zajednice. Najosjetljivija problematika bila je glede nužnog nasljeđivanja. Samo njihovo postojanje i zaštita koja im je pružena Zakonom predstavljaju bitno ograničenje ostaviteljeve slobode oporučnog raspolaganja. Iako je bilo ideja da se ukinu nužni nasljednici, to nije bilo moguće učiniti jer bi se time došlo u sukob s općim shvaćanjem o obiteljskim vezama. Imajući pred očima današnju obitelj, smatra se da bi bilo primjereno nužno nasljedno pravo dati potomcima, posvojenčadi i njihovim potomcima te bračnom drugu, dok bi ostaviteljevi predci, roditelji i svi ostavi bili nužni nasljednici uz dodatne pretpostavke socijalne naravi-ako su trajno nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život.¹⁰⁶ Iskustvo je pokazalo da je posljednja mogućnost nasljeđivanja vrlo rijetka. Uz to je i sudska praksa izrazito stroga.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Stipković, Zlatan. O nekim promjenama u našem nasljednom pravu de lege ferenda. Zagreb, 2001.

¹⁰⁷ Sudska praksa smatra npr. socijalnu pomoć nužnim sredstvima za život.

VI. ZAKLJUČAK

Razvoj nasljednog prava možemo pratiti usporedno s razvojem rimske države. Rimsko pravo poznavalo je tri različite pravne osnove nasljeđivanja: intestatno (zakonsko), testamentarno (oporučno) te nužno nasljedno pravo.

Zakonsko nasljeđivanje označavalo je oblik nasljeđivanja do kojega dolazi ako ostavitelj nije napisao oporuku ili ako ju je napisao, ali ona nije valjana iz određenog razloga, ali i zato što oporukom pozvani nasljednici nisu htjeli ili mogli postati nasljednicima. Nasljednici su bili zakonski jer im je upravo zakon priznao to svojstvo. Temelj zakonskog nasljeđivanja bila je pripadnost obiteljskoj zajednici, odnosno srodstvo (najprije agnatsko, a kasnije kognatsko). Ono se odvijalo po nasljednim redovima, na način da je bliži nasljedni red isključivao dalji (*successio ordinum*). Nasljednici istog nasljednog reda nasljeđivali su po glavi (*per capita*), a različitog po lozama (*in stripes*) uz primjenu načela reperezentacije. Upravo je pretor taj koji je uveo novi, dodatni nasljedni red i time obuhvatio, osim pripadnika obiteljske zajednice, agnatske i kognatske srodnike jer je smatrao da je stari sistem nasljeđivanja nepravedan te da je potrebno obuhvatiti one osobe koje su bile najbliže ostavitelju. Justinijanovo zakonodavstvo je stvorilo temelje nasljednog prava kojeg danas poznajemo. Ono je zakonski nasljedni red utemeljilo na isključivo kognatskom srodstvu uz spajanje civilnog i pretorskog nasljednog prava. U hrvatskom suvremenom zakonodavstvu, zakonsko nasljeđivanje vrši se po načelu kognacije (nasljednim redovima), uz primjenu načela isključivosti (prvi nasljedni red isključuje svaki sljedeći).

Postepenim razvojem privatnog vlasništva javila se potreba da vlasnik raspolaže svojim privatnim vlasništvom čak i za slučaj smrti. U tu svrhu oblikovala se oporuka kao jednostrani pravni posao *mortis causa* kojim ostavitelj određuje nasljednika i raspoređuje svoju imovinu. Oporučno i zakonsko nasljeđivanje su se međusobno isključivali te je oporučno imalo prednost pred zakonskim „*Nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest*“. Ostavitelj nije bio ovlašten nasljeđivati dijelom oporučno, a dijelom intestatno. Kako se rimska država mijenjala kroz razdoblja, tako se i oporuka razvijala. Zakonik XII ploča prvi spominje nasljeđivanje putem oporuke. Staro rimsko pravo je poznavalo samo javnu oporuku koja je bila sačinjena pred narodnom skupštinom (*comitia curiata*) uz sudjelovanje *pontifex maximus*-a. Privatna tj. mancipaciona oporuka (*testamentum per aes et libram*) dovela je do pune slobode oporučivanja. Razdoblje carskog zakonodavstva je bilo usmjereno ukidanju razlika između civilnih i pretorskih oporuka te pojednostavljenju formalizma. Justinijanovo pravo dalo je konačan oblik oporuke pa su se tako razlikovale privatne i javne oporuke, te redovni i izvanredni oblik oporuke. Kako tada, tako i danas, u hrvatskom nasljednom pravu, postoje oporuke u izvanrednim okolnostima. U rimskom nasljednom pravu

najčešća je bila vojnička oporuka, ali postojale su i oporuka sačinjena na selu te oporuke za koje su bile potrebne veće formalnosti (oporuke nepismenih i slijepih). Za razliku od toga, u hrvatskom pravu nisu izričito navedene izvanredne okolnosti nego se takav oblik oporuke koristi kada oporučitelj nije u mogućnosti oporučiti niti u jednom valjanom obliku.

Sloboda oporučivanja omogućila je da ostavitelj sam izabere koga će učiniti svojim nasljednikom, a koga će od toga izostaviti. Međutim, to je moglo dovesti do zlouporabe ovakve slobode te je radi sprječavanja iste razvijena ustanova za zaštitu članova ostaviteljeve obitelji. Stoga se pojam nužnog nasljeđivanja sastoji se u tome da je oporučitelj dužan nekim najbližim srođnicima osigurati određeni, zakonski nužni dio nasljedstva. Na samom početku razvoja, civilno pravo je izgradilo institut formalnog nužnog nasljednog prava koje se temeljilo na načelu agnacije. Ono je prisiljavalo oporučitelja da u svojoj oporuci postavi za nasljednike svoje *sui heredes* i *postume* ili ih razbaštini, ali ih nikako nije smio mimoći. Ukoliko bi do toga ipak došlo, oporuka bi bila ništeta. Pretorskim pravom uvedene su promjene koje su se odnosile na proširenje nužnog nasljeđivanja na sve pripadnike *unde liberi* (prvi razred pretorskog intestatnog nasljeđivanja; obuhvaćalo je sve potomke, pa i one koji više nisu bili *sui heredes* kao i emancipiranog sina te dijete koje je posvojeno u drugoj obitelji) kao i na krug osoba na koje se odnose formalnosti iznasljeđenja. Carsko pravo je odigralo značajnu ulogu u nužnom nasljednom pravu uvodeći pravno sredstvo (*querella inofficiosi testamenti*) koje je služilo nužnom nasljedniku, kojemu oporučitelj nije ništa ostavio ili mu nije ostavio koliko mu treba pripasti (ako nije dobio barem četvrtinu onoga što bi naslijedio *ab intestato*), da napada takvu oporuku. Justinijanovim zakonodavstvom je provedena konačna reforma nužnog nasljednog prava. On je najprije, isključio *querella inofficiosi testamenti* ako je nužnom nasljedniku barem nešto bilo ostavljeno putem oporuke. Ni tada nužni nasljednik nije ostao bez zaštite. Pripadalo mu je pravo na tužbu na nadopunjenje nužnog dijela (*actio ad supplendam legitimam*). Ovaj *actio* nije dirao u valjanost oporuke niti je davao ovlašteniku nasljedno pravo kojim je, od oporučnog nasljednika, tražio isplatu iznosa za koji je manje primio od onog dijela koji mu pripada prema odredbama o nužnom nasljednom pravu. Novelom 18., Justinijan je povisio nužni dio za jednu trećinu ako je dio, koji je trebao pripasti nužnom nasljedniku *ab intestato* najmanje jedna četvrtina, odnosno na jednu polovinu, ako bi intestatni dio bio manje od jedne četvrtine ostavine.

Hrvatsko pravo je prihvatilo institucije rimskoga nasljednog prava. Nasljedno pravo koje je postojalo u doba rimske države, a kasnije i Bizanta u svojoj se osnovi ne razlikuje mnogo od hrvatskog prava. Nasljedno pravo je skup pravnih pravila kojima se uređuje prijelaz ostaviteljevih prava i obveza u slučaju njegove smrti, ali je ujedno i ovlaštenje nasljednika da stupi u imovinske odnose umrloga. Kada bismo promatrali pretpostavke koje su potrebne za stjecanje nasljednog prava, vidjeli bismo razliku hrvatskog u odnosu na rimsko nasljedno pravo. Rimsko nasljedno pravo temeljilo se na sistemu akvizicije, odnosno pozitivne nasljedničke izjave, dok se u hrvatskom nasljednom pravu nasljedstvo stječe po sili zakona u trenutku ostaviteljeve smrti.

Nasljedno pravo Republike Hrvatske, po uzoru na rimsko pravo, poznaje tri pravne osnove nasljeđivanja, ali uz određene razlike. Zakonsko nasljeđivanje se vrši po istim načelima, ali razlike su prisutne u nasljednim redovima i krugu zakonskih nasljednika. Što se tiče oporučnog nasljednog prava, za valjanost oporuke se traže uglavnom isti uvjeti, s tim da u našem nasljednom pravu imenovanje nasljednika nije nužan element. I u hrvatskom nasljednom pravu, oporučno nasljeđivanje ima prednost pred zakonskim, ali je moguće da se nasljeđuje istodobno po oporuci i zakonu, što nije bio slučaj u nasljednom pravu rimske države. Nužno nasljedno pravo pripada zakonskom nasljedniku koji ima pravo ostvariti nužni dio, samo na njegov zahtjev. To pravo zajamčeno je Zakonom o nasljeđivanju. Nužni dio ostaviteljevih potomaka, posvojenčadi i njihovih potomaka te bračnog druga iznosi jednu polovicu, dok nužni dio ostalih (ostaviteljevi roditelji, posvojitelji i ostali predci uz uvjet da su trajno nesposobni za rad i nemaju nužnih sredstava za život) iznosi jednu trećinu od onog dijela koji bi svakom pojedinom od njih pripadao po zakonskom redu nasljeđivanja. Shodno tome, njima je omogućena zaštita od neopravdanog iznasljeđenja (isključenje nasljednika i neopravdano lišenje nužnog dijela). Također, potencijalni nužni nasljednik ima pravo pobijati ostaviteljeva besplatna pravna raspolaganja.

Bez obzira na određene razlike, možemo reći da je hrvatsko zakonodavstvo uvelike preuzelo nasljedno pravo rimske države te se u izgradnji istoga oslanjalo na rimsku tradiciju.

VII. IZVORI

1. Gaj. Institucije. Beograd: Nolit, 1982.
2. Romac, Ante. Izvori rimskog prava. Zagreb: Informator, 1973.
3. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, 14/19

VIII. LITERATURA

1. Egersdorfer, Aleksandar. O institucijama rimskoga prava. Zagreb:Tisak i naklada dioničke tiskare. 1919.
2. Egersdorfer, Aleksandar. O pandektama. Zagreb:Tisak i naklada dioničke tiskare. 1917.
3. Eisner, Bertold; Horvat, Marijan. Rimsko pravo. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948.
4. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado. Nasljedno pravo. 3. izd., Zagreb: Narodne novine, 2008.
5. Horvat, Marijan; Petrak, Marko. Rimsko pravo. 17. izd., Zagreb: Pravni fakultet, 2022.
6. Kranjc, Janez. Repetitorij rimskega dednega prava. Ljubljana, 1995.
7. Romac, Ante. Rimsko pravo. Zagreb: Pravni fakultet, 1998.
8. Romac, Ante. Rječnik rimskog prava. Zagreb: Informator, 1983.
9. Stipković, Zlatan. O nekim promjenama u našem nasljednom pravu *de lege ferenda*. Zagreb, 2001.
10. Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko. Rimsko privatno pravo. Split: Naklada Bošković, 2011.